

Historikeren i kampen om historien: eksemplet Niall Ferguson

Av Stein Tønnesson

Avslutningsforedrag ved historikerdagene i Kristiansand, 7. mai 2006

Min enkle påstand er at historikerens rolle i kampen om historien ikke bør ses som vesensforskjellig fra den rolle en hvilken som helst samfunnsborger spiller. Jeg kjenner avsmak for den tendens som ^{især til nyt} gjør seg gjeldende blant en del av mine fagfeller til å påberope seg et monopol på å forstå historiske ^{en} forhold. Jeg har aldri likt den form for forakt som en del historikere oppviser, verken i dens overbærende eller dens opphissede form, overfor journalister, skribenter og folkekjære fortellere av typen ^{Elizabeth Auren} Karsten Alnæs eller Hermann Lindqvist. Denne forakten kombineres dessuten ofte med en øredøvende offentlig taushet. Med 'taushet' mener jeg at fruktene av historisk forskning kun publiseres i avhandlinger, forelesninger og artikler i tidsskrifter rettet mot fagfeller, mens aviser og etermedier holdes på betryggende avstand.

Historien tilhører oss alle. Den er summen av meneskehetens erfaringer, ihvertfall den delen som er skriftlig dokumentert. Det er umulig å debattere det bevegelige øyeblikk vi kaller *samtid* eller den påvirkelige del av tiden som vi kaller *fremtid*, uten å referere til fortidens erfaringer. Historien er det arsenal av argumenter som står til disposisjon i samfunnsdebatten. En av historikerens oppgaver er å hjelpe til å med rydde i og åpne arsenalet, gjøre det alment tilgjengelig – og oppmuntre til bruk.

Forsåvidt har historikeren den samme rett til taushet og den samme rett til engasjement som enhver annen. Det påhviler forsåvidt ikke historikeren noe ^{spesielt} ansvar ^{til} for å delta i samfunnsdebatten, men historikeren har ^{sannlig} heller ikke noen bedre grunn enn andre til å holde seg unna. Dessuten må de samme spilleregler gjelde for den engasjerte historiker som for enhver annen debattant. Skjønt den faglærte historiker bør vel kanskje kunne forventes å mestre spillereglene litt bedre enn andre.

De fire overordnede spillereglene er:

1. Respekt for sannheten. Alle utsagn om faktiske forhold i historien må være korrekte. Kildekritikkens prinsipper anvendes for å sikre at faktiske utsagn har nødvendig belegg.
2. Alle relevante opplysninger skal frem i lyset, særlig de som gjør det vanskelig å underbygge den tese eller det synspunkt som hevdes eller utprøves.
3. Forklaringer må være logisk gyldige og forholde seg til kronologisk rekkefølge; et elementært prinsipp er at X ikke kan forklares med Y hvis Y fulgte etter X i tid.
4. Normative utsagn bør, om ikke unngås, så søkes atskilt fra den delen av argumentasjonen som har til formål å avdekke fortidens faktiske forhold og årsakssammenhenger.

Disse spillereglene brytes uavlatelig. Jeg synes den fjerde regelen er vanskeligst. For å engasjere seg i samfunnsdebatten og prøve å påvirke politiske beslutninger er det nødvendig å komme med normative utsagn, og det er fristende å kamuflere dem som

rent faglige. Jeg vil inndeleg normative utsagn i tre typer, som det i ulik grad er vanskelig å holde adskilt fra de deskriptive:

1. *Dommer* over historiske personer, handlinger eller tilstander, f.eks. 'Holocaust var et sivilisasjonssammenbrudd'.
2. *Grunnleggende verdier*, som fungerer som premisser for historiske resonnementer, f.eks. fred, økonomisk vekst, nasjonal uavhengighet eller økologisk likevekt.
3. *Anbefalinger* om hva som bør gjøres i fremtiden, f.eks. forslag til en ny verdensorden. Anbefalinger kan ha form av advarsler om hva som vil eller kan skje hvis politikere eller andre beslutningstakere ikke skifter kurs, men det er viktig å skjelle mellom anbefalinger og spådommer. De sistnevnte vil ofte være normative utsagn, kamuflert som vitenskapelige fremskrivninger.

En av grunnene til at det er viktig å være seg sine egne holdninger bevisst, og søke å frigjøre seg fra dem mens arbeidet med å avdekke fortidens faktiske forhold og årsakssammenhenger pågår, er at ^{egne} normene lett kan hindre forståelse for de normene som gjorde seg gjeldende i det fortidssamfunnet som legges under lupen. Jo sterkere og jo mer ubevisst eller underforstått ens egen normative overbevisning er, jo større er risikoen for at den blir tredd nedover det samfunnet som studeres.

En annen vanskelighet er begrepshistorisk. Sentrale begreper har skiftet normativ valør opp gjennom historien. Historikerens anvendelse av slike begreper blir dermed problematisk. Tenk bare på begrepet 'rase', som er forsvunnet fra samfunnsvitenskapenes vokabular, bortsett fra når de beskjeftiger seg med tidligere

tidens rase-tenkning. (Kun i ett land møter jeg begrepet 'rase' i aktiv bruk i dag; det er Malaysia.) Tenk også på begrepene 'imperium', 'imperial' og 'imperialistisk', som for hundre år siden hadde en positiv normativ valør, ble diskreditert midt i det 20. århundre (samtidig med 'rase'), men som i de siste årene har fått en renessanse. Jeg har påpekt i en artikkel i tidsskriftet *Security Dialogue* at når historikere som skyr normative utsagn bruker begrepene 'imperium' og 'imperial' om forhold de verken hyller eller fordømmer, så bidrar de faktisk uanset[†] til å restituere noe av imperiebegrepets positive valør. Således har det internasjonale gjennomslag Geir Lundestad har oppnådd med begrepet 'empire by invitation' som karakteristikk av USAs dominans i Vest-Europa under Den kalde krigen beredt noe av grunnen for den imperiale renessanse som nå foregår i USA.

Jeg har nå tenkt å ta for meg selve hovedpersonen bak imperiebegrepets renessanse og gjøre ham til mitt fremste eksempel på en historiker som deltar aktivt i dagens kamp om historien. En av de beste kildene til denne kampen er å finne på <http://www.niallferguson.org/> der historikeren presenterer seg selv, stående med den venstre hånden i lomma på en sandstrand.

Harvard-professor Niall Ferguson er utvilsomt en av modellene for rollefiguren Irwin i Alan Bennets nye teaterstykke på Broadway: 'Historie-guttene' (*The History Boys*).
Ferguson ble født for lenge, lenge siden - i 1964 - vokste opp i Glasgow og gjorde karriere i Oxford før han tok eksempel av Sir Michael Howard og Paul Kennedy og fløy over Atlanteren til en bedre betalt og mer profilert stilling. Den nå svært velhavende Ferguson er forøvrig er gift med *Sunday Express*' omstridte og nylig avsatte redaktør Sue Douglas, og pendler mellom Oxford og New Haven. I Bennets

skuespill er rollefiguren Irwin en nyansatt *hotshot*, som lærer sine unge historiestudenter at nøkkelen til suksess er å velge et annet synspunkt enn det rådende. Dere må angripe den til enhver tid gjeldende oppfatning, instruerer han. -Still de overleverte sannheter på hodet. -Den gale enden av en stokk er alltid den riktige. - Ethvert spørsmål har en hoveddør og en bakdør; gå alltid inn bakdøra, eller enda bedre, finn en sideinngang. Irwin bruker Stalin som eksempel. Han oppfattes som et monster, -med god grunn. -Så erklær dere uenig. Finn frem til noe, et eller annet, å si til Stalins forsvar. -Historie er ikke et spørsmål om overbevisning: 'It's a performance'.

Allan Bennet om det. Jeg håper ikke han lykkes i frata Niall Ferguson verken hans mot, publikum eller seriøsitet. Niall Ferguson er ikke bare den beste skribenten blant alle de historikere som i dag skriver på engelsk, men også den historiker som vekker flest nye tanker på den globalhistoriske scene. Han snur mye på hodet, ja, men ikke hva som helst. Han mener det han sier, begrunner det godt og provoserer frem nødvendige debatter. Han vet fantastisk mye om økonomisk historie, turnerer forholdet mellom økonomi og politikk på mesterlig vis og er ikke redd for å blande historievitenskap med normative utsagn. Men han gjør det på en gjennomsluktig måte. Så gjennomsluktig at jeg nyter det han skriver til tross for at jeg er grunnleggende uenig i mye av det han står for.

I 1995 utga Ferguson boka *Paper and Iron: Hamburg Business and German Politics in the Era of Inflation 1897-1927* og to år etter kom essay-samlingen *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*, der han argumenterte for verdien av kontrafaktiske resonnementer. I 1998 kom *The Pity of War: Explaining World War One*, der han

hevdet at Storbritannia hadde like mye skyld i utbruddet av 1. verdenskrig som Tyskland, og at britene egentlig ikke hadde trengte å gå til krig i det hele tatt. Nå ble han professor i Oxford, 35 år gammel, og kvitterte straks med et tobindsverk om finanshuset *Rothschild*. I 2001 fulgte *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World, 1700-2000*, der han for første gang hevdet noen av de synspunkter han siden er blitt så kjent for: (s. 21)

generell oppfordring til blinde investeringer

I boka *Empire: How Britain Made the Modern World* fra 2003, som dannet grunnlag for en fjernsynsserie i Channel 4, ga han det britiske imperiet en skikkelig

oppreisning. Da hadde han i mellomtida latt seg lokke til New York. Boka utkom i løse riller av Atlanterhavet, med to store fjeller, den høiere fjellen var nok det høyeste, den andre kunne vel ha oppgjitt til å være en britisk ekspansjon og en feil, den LX just.

Deretter, i boka *Colossus: The Price of America's Empire*, som også ble grunnlag for en film, oppfordret han USA til å lære av det britiske imperiet, åpent erklære seg som imperiemakt, erkjenne sitt ansvar for det verdensomspennende amerikanske imperiet som faktisk ligger der, bruke større ressurser på å opprettholde det, og forvalte det med større langsiktighet. Men samtidig spådde han at nettopp dette ikke ville skje, ikke på grunn av noe 'overstretch' à la Paul Kennedy, for det amerikanske imperiet er ifølge Ferguson faktisk ikke særlig kostbart. Nei, de viktigste grunnene til at USA

(s. xx)

kommer til å mislykkes som imperiemakt er ...* byttet til det som er: *The Cash Nexus* kalte "undertrykket".

Og i neste bok fra Ferguson kommer han med sitt svar på Samuel Huntingtons tese om 'The Clash of Civilizations'. Den skal hete *The War of the World: History's Age of Hatred* og utgis av Penguin.

Som fedsjefter ble jeg i opri et uventet møte med Ferguson i vår jelles kangs
Ferguson, som ble rekruttert til Harvard for to år siden, skriver jevnlig i Los Angeles
den
nedy mer vandy
som historene.

Times, og hans artikler gjengis i aviser verden over. For en måned siden advarte han om faren for at tiltagende amerikansk proteksjonisme kan gjøre slutt på den igangværende bølgen av globalisering. Advarslen bygger på kunnskap om hvordan amerikansk proteksjonisme medvirket til å stanse den forrige store bølgen av globalisering før, under og etter 1. verdenskrig.¹ Den siste Ferguson-artikkelen jeg har lest, var om oljeprisen: 'Nonsens, nonsens, nonsens: den høye oljeprisens myter' kalte han den. Ferguson latterliggjorde Shell-sjef John Browne og andre forståsegpåere som mener at den høye oljeprisen må forklares med noe annet enn forholdet mellom tilbud og etterspørsel. Etterspørselen etter olje har økt i flere år, mens såvel produksjon av råolje som raffinerikapasitet har hatt problemer med å følge med. Dermed presses prisen opp. Dette vil også kunne forsterke utslippet av klimagasser, mener Ferguson, fordi oljeselskapene nå i økende grad investerer i forurensende energikilder som f.eks. tjæresanden i Canada. Men Ferguson kjenner løsningen: Alkohol. Den mest fremsynte nasjonen på biltrafikkens område, Brasil, har allerede sørget for at et stort antall av landets biler kan gå på etanol, produsert av biomasse. Hvis Brasil og Ferguson får det som de vil, kommer vi til å se et kraftig press på landbruksjorda fremover, med økte priser på dyrket mark. Jorda blir ikke bare en kilde til mat, men også til drivstoff.

landige
En måned gammel artikkel i Los Angeles Times var enda mer tankevekkende. Den kalte Ferguson 'On the Sunny Side of the Street'. Han begynner med å presentere seg selv som en pessimist fra Glasgow som nettopp har vært i Miami og fått oppleve sannheten i at en amerikaner er en født optimist. Amerikanerne tror de alltid vil forbli

¹ Los Angeles Times 10.4.2006.

på gatas solskinnsside. Derfor belåner de husene sine til opp over pipa, kjøper bensinlukende superbiler og driver verdensøkonomien fremover med et raskt voksende forbruk, mens japanerne og kineserne spinker og sparer. Det private forbruket utgjør 70% av USAs økonomiske vekst, og veksten i USA utgjør halvparten av verdens samlede økonomiske vekst. Nå er renten i USA på vei oppover, og det samme er bensinprisen. Amerikanske husholdninger har nesten ingen sparepenger. Det kan ikke gå bra. Ferguson avslutter med å sitere Franklin D. Roosevelt fra krisetiden i 1930-årene: 'Det eneste vi trenger å frykte er frykten selv'. Den frykten er det nå lenge siden amerikanerne har kjent, men det kan være verdt å minne om de fatale konsekvenser det får for verden, advarer Ferguson, hvis amerikanerne igjen plutselig skulle befinne seg på gatas skyggeside.

Hva er det jeg liker så godt ved Fergusons måte å delta i kampen om historien? Hans oppvurdering av imperialismen? Absolutt ikke. Hans kynisme, som får ham til å overse betydningen av identitet, nasjonalfølelse og ydmykelsen ved å være undertrykket? Nei, definitivt ikke. Hans språklige virtuositet? Ja, den er en fryd. Hans imponerende kunnskaper? Jo, jeg er imponert. Hans evne til å forklare kompliserte økonomiske sammenhenger i enkle, manende ord? Absolutt; det er noe jeg beundrer og ellers ofte savner. Men det aller viktigste for meg er at Ferguson kjemper med blanke våpen. Han setter ikke sitt lys under en skjepp, stiller sine kunnskaper til almen disposisjon, inntar klare og sterke standpunkter samtidig som han som oftest er nøye med å begrunne sine påstander. Alt han skriver inngår i argumentasjon. Ferguson tvinger sin leser til å ta stilling.

Så kjære historikere. Selv om Allan Bennets Irwin overdriver, selv om det ikke er noe almengyldig prinsipp at historikere alltid skal gå inn bakdøra eller sidedøra når det finnes en utmerket hoveddør, så er det viktig å sjekke bak- og sidedøra også. Og finner dere noe viktig der som andre ikke har sett, så glem dere ikke bak retten til taushet. Sett gjerne det dere finner litt på spissen, bring det frem for offentligheten og ^{kjemp om historien} diskuter det med alle oss andre.